

INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI

Xolova Mohigul Shavkatovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

xolovamohigul1994@gmail.com

Sayriddinova Rohila Bahriddin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14316791>

Annatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning global tajribasi va O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan inklyuziv ta'lim modeli tahlil qilinadi. Global tajribada inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ilg'or mamlakatlarning tajribalari, jumladan, Finlandiya, Kanada, Yaponiya, Janubiy Afrika va boshqa davlatlarning inklyuziv ta'limga bo'lgan yondashuvlari keltiriladi. O'zbekistonda esa inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ijobiy qadamlar tashlanib, o'quvchilarga maxsus ehtiyojlar asosida individual yondashuvlar qo'llanilmoqda. Maqolada ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni qo'llashdagi asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar, pedagogik yordam, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus ta'lim dasturlarining rivojlanishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, teng imkoniyatlar, global tajriba, o'zbekistonda inklyuziv ta'lim, pedagogik yordam, o'qituvchilarni tayyorlash, jamiyatda barqarorlik, me'yoriy-huquqiy asoslar, ta'lim tizimi

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МИРОВОЙ ОПЫТ И МОДЕЛЬ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В данной статье анализируется мировой опыт инклюзивного образования и модель инклюзивного образования, реализуемая в Узбекистане. В мировом опыте представлен опыт передовых стран по внедрению инклюзивного образования, в том числе подходы к инклюзивному образованию Финляндии, Канады, Японии, ЮАР и других стран. В Узбекистане предпринимаются позитивные шаги по развитию инклюзивного образования, применяются индивидуальные подходы к учащимся с учетом особых потребностей. В статье говорится об основных нормативно-правовых документах, педагогическом обеспечении, подготовке учителей и разработке специальных образовательных программ для применения инклюзивного образования в системе образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учащиеся с особыми потребностями, равные возможности, мировой опыт, инклюзивное образование в Узбекистане, педагогическая поддержка, подготовка учителей, стабильность в обществе, нормативно-правовая база, система образования.

INCLUSIVE EDUCATION: GLOBAL EXPERIENCE AND THE UZBEK MODEL

Abstract: This article analyzes the global experience of inclusive education and the inclusive education model being implemented in Uzbekistan. The global experience presents the experiences of advanced countries in implementing inclusive education, including Finland, Canada, Japan, South Africa and other countries' approaches to inclusive education. In Uzbekistan, positive steps are being taken to develop inclusive education, and individual approaches are being applied to students based on their special needs. The article discusses the main regulatory and legal

documents for the implementation of inclusive education in the education system, pedagogical support, teacher training and the development of special education programs.

Keywords: inclusive education, students with special needs, equal opportunities, global experience, inclusive education in Uzbekistan, pedagogical support, teacher training, stability in society, regulatory and legal framework, education system

KIRISH

Inklyuziv ta'lim – bu barcha talabalar, jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lganlar, uchun ta'limni teng imkoniyatlar asosida taqdim etishni maqsad qilgan pedagogik yondashuvdir. Bu yondashuv o'z ichiga barcha talabalarning ta'limiga, jamiyatga va turli resurslarga teng kirish imkoniyatlarini yaratishni oladi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish, nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki ijtimoiy, madaniy va shaxsiy rivojlanishning ham muhim qismidir. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning global tajribasi va O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan inklyuziv ta'lim modeli haqida so'z yuritiladi.

Inklyuziv ta'lim dunyo miqyosida keng tarqalgan yondashuv bo'lib, ko'plab mamlakatlarda amalga oshirilmoqda. Uning asosiy maqsadi – barcha o'quvchilarga, shu jumladan, nogironligi yoki o'ziga xos ehtiyojlari bo'lganlarga ta'lim olishda teng imkoniyatlar yaratishdir. Global tajriba inklyuziv ta'limni amalga oshirishda turli yondashuvlar va metodlarni qo'llab-quvvatlaganligini ko'rsatadi.

Evropa va Shimoliy Amerika davlatlarida inklyuziv ta'limga katta e'tibor qaratilgan. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimi inklyuziv yondashuvni kengaytirish bo'yicha ilg'or tajribalarga ega. Bu yerda har bir o'quvchiga individual yondashuv qo'llaniladi va muammolarni hal qilishda pedagogik yordam ko'rsatiladi. Kanadada ham inklyuziv ta'limga alohida e'tibor berilgan. Bu mamlakatda ta'lim tizimi nogironligi bo'lgan talabalar uchun maxsus resurslar va o'qituvchilarni taqdim etadi, shuningdek, o'quvchilarning har xil ehtiyojlari asosida individual o'quv rejalarini ishlab chiqish amaliyoti mavjud.

Yaponiya va Janubiy Koreya kabi Osiyo mamlakatlari ham inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda oldinga qadam qo'ymoqda. Bu mamlakatlarda o'qituvchilar nogironlik yoki o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan talabalarni integratsiyalash va ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlashda maxsus yondashuvlarni qo'llashadi. Janubiy Afrikada esa, inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor 1990-yillardan so'ng oshdi va ta'lim tizimida barcha o'quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va siyosatlar joriy qilindi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun ijobiy qadamlar tashlandi. Respublikada ta'lim tizimining inklyuziv yondashuvni qo'llashga qaratilgan turli tashabbuslar va loyihalar amalga oshirilmoqda.

ASOSIY QISM

O'zbekistonda inklyuziv ta'limga yondashuv

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – nogironligi bo'lgan o'quvchilarni umumiy ta'lim maktablariga jalb qilish va ularning ta'lim olishda teng imkoniyatlarini ta'minlashdir. Respublikada bir qator o'quv muassasalarida maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun individual yondashuvlar qo'llanilib, ular uchun o'ziga xos o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida inkluziv ta'limni amalga oshirish uchun zarur infratuzilma yaratish ishlari olib borilmoqda.

Tashkiliy va me'yoriy-huquqiy asoslar

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi uchun bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar va dasturlar ishlab chiqilgan. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Nogironligi bo'lgan shaxslarga ta'lim berish bo'yicha milliy strategiya" kabi hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Shuningdek, O'zbekistonda xalqaro tashkilotlar va donorlar bilan hamkorlikda maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarga yordam ko'rsatish uchun turli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Pedagogik yordam va o'qituvchilarning tayyorlanishi

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirishda o'qituvchilarni tayyorlash juda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik kadrlarga maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatish maqsadida treninglar, seminarlar va malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda.

Shuningdek, o'qituvchilarni maxsus didaktik materiallar va vositalar bilan ta'minlash ishlari amalga oshirilmoqda.

Maxsus ta'lim dasturlari va resurslar

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim dasturlari va resurslar kengaytirilmokda. Dastlabki sinflarda, o'qituvchilar individual ta'lim rejalari asosida, har bir bolaning ehtiyojlariga mos o'qish dasturlarini yaratib, ularni amalga oshirishga harakat qilmoqda. Bu jarayon, avvalo, bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan va ularning jamiyatda to'laqonli ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Inklyuziv ta'limning bir qator afzalliklari mavjud, ulardan ba'zilarini keltirib o'tamiz:

O'quvchilarni tenglashtirish: Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlarni taqdim etadi, ularni jamiyatga to'liq integratsiya qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy barqarorlik: Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda to'liq ishtirok etishi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Shaxsiy rivojlanish: Inklyuziv ta'lim har bir o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Keng doiradagi ijtimoiy ko'nikmalar: O'quvchilar bir-biriga yordam berishni o'rganadilar, turli madaniyatlarni, ehtiyojlarni tushunishadi va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Inklyuziv ta'lim – bu jamiyatda barcha o'quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuvdir. Global tajriba, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ijobiy natijalar va o'ziga xos yondashuvlarni ko'rsatadi. O'zbekistonda ham bu yondashuvni rivojlantirish uchun tizimli ishlar olib borilmoqda. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, jamiyatda tenglik, adolat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur.

Inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilishga qaratilgan yondashuv bo'lib, nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki bu o'quvchilarning jamiyatga to'laqonli qo'shilishiga yordam beradi. Dunyo bo'ylab inklyuziv ta'limning rivojlanishi, har bir mamlakatning o'zining ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga moslashtirilgan. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishning muvaffaqiyati, davlatlararo hamkorlik, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslarni taqdim etishga bog'liq. O'zbekistonda, 2010-yilgi "Ta'lim to'g'risidagi" qonunda inklyuziv ta'limning rivojlantirilishi haqidagi tamoyillar va me'yorlar belgilangan. Bu orqali nogironligi bo'lgan shaxslar va ularning oilalariga ijtimoiy yordam ko'rsatish, ta'lim olishdagi teng imkoniyatlarni ta'minlashning asosiy maqsadi bo'lib, ilgari surilmoqda.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida ijobiy o'zgarishlar va rivojlanishlar amalga oshirilmoqda. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'limni teng imkoniyatlar asosida taqdim etish, ular uchun mos infratuzilma yaratish, o'qituvchilarni tayyorlash va jamoatchilikni inklyuziv ta'limga jalb qilish borasida bir qator ijobiy tashabbuslar va amaliy ishlar olib borilmoqda.

1. Normativ-huquqiy Asoslar Yaratilishi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. 2010-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi qonun"da nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim olishda teng huquqlarni ta'minlashga oid tamoyillar o'rnatilgan. Shuningdek, 2013-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida inklyuziv ta'limni qo'llashni kengaytirish va bu borada zarur infratuzilma yaratish bo'yicha qadamlar tashlandi.

2. Maxsus Ta'lim Dasturlari va Resurslar O'zbekistonda nogironligi bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlar har bir o'quvchining individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirilgan bo'lib, shuningdek, o'quvchilarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiyalashni ta'minlashga qaratilgan. Maktablar va ta'lim muassasalarida maxsus resurslar, jumladan, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar va materiallar ishlab chiqilmoqda.

3. O'qituvchilarni Tayyorlash va Malaka Oshirish O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor berilmoqda. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash uchun pedagoglar va ta'lim sohasidagi mutaxassislar o'qitilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi tomonidan inklyuziv ta'limga oid malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etilmoqda.

4. Ta'lim Muassasalarida Infratuzilma Yaratuvchi Loyihalar Maktablar va boshqa ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha infratuzilma yaratilmoqda. Maktablarda liftlar, nogironlik bo'lgan shaxslar uchun moslashtirilgan sinfxonalar, o'quv materiallari va texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Bu sharoitlar nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta'lim olishni qulaylashtiradi va ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlaydi.

5. Jamiyatda Inklyuziv Ta'limni Tushunish va Qabul Qilish O'zbekistonda inklyuziv ta'limga ijtimoiy qabulni oshirish va jamiyatni bu sohada xabardor qilish uchun turli targ'ibot ishlari olib borilmoqda. O'qituvchilar, ota-onalar va jamoatchilikni inklyuziv ta'limga jalb qilish, nogironligi bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy madaniyatni shakllantirish maqsadida targ'ibot kampaniyalari va seminarlar tashkil etilmoqda.

6. Xalqaro Hamkorlik va Donorlik Yordam O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va boshqa donor tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatilgan. Bu hamkorlik doirasida turli loyiha va dasturlar amalga oshirilmoqda, ular nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ta'limni yaxshilash, o'qituvchilarni tayyorlash va ta'lim tizimining inklyuzivligini oshirishga qaratilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida davlat tomonidan bir qator amaliy yordamlar ko'rsatilmoqda. Ushbu yordamlar nogironligi bo'lgan va maxsus ehtiyojli o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim olish jarayonlarini osonlashtirish va jamiyatga integratsiyalashishda ularga qo'llab-quvvatlashni ta'minlashga qaratilgan. Davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan amaliy yordamlar quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'lim resurslarini yaratuvchi dasturlar

Davlatimiz ta'lim tizimini inklyuzivlashtirish maqsadida maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarga mo'ljallangan ta'lim dasturlari va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqilmoqda. Bu

dasturlar har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lib, ta'limda teng imkoniyatlarni ta'minlashga yordam beradi. Masalan, nogironlik bo'lgan shaxslar uchun o'qish va yozish jarayonlarini osonlashtiradigan texnologiyalar, til va nutqni rivojlantirish dasturlari va vizual materiallar taqdim etilmoqda.

2. Maktablar va ta'lim muassasalarining moslashtirilishi

O'zbekistonda ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun infratuzilma yaratish borasida ko'plab tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Maktablarda liftlar, maxsus o'quv jihozlari, nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtirilgan sinfxonalar va boshqa sharoitlar yaratilmoqda. Ushbu infratuzilma imkoniyatlari ta'lim olish jarayonini osonlashtiradi va ta'lim muassasalarida barcha o'quvchilar uchun teng sharoitlar yaratadi.

3. O'qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish

Davlat tomonidan inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarni maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashga tayyorlash maqsadida turli treninglar, kurslar va seminarlar tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarga inklyuziv ta'limning metodologiyasi va psixologiyasi bo'yicha ma'lumotlar berilishi ta'minlanadi.

4. Jamiyatni inklyuziv ta'limga jalb qilish

Davlatimiz jamiyatda inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash va maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qabul qilishni targ'ib qilish uchun ko'plab ijtimoiy loyihalar amalga oshirmoqda. Bu loyihalar orqali odamlar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda o'zlarining o'rni va roli haqida ma'lumot olishadi. Jamiyatda inklyuziv ta'limga bo'lgan salbiy stereotiplarni kamaytirish, ijtimoiy madaniyatni oshirish uchun keng targ'ibot ishlari olib borilmoqda.

5. Davlat moliyaviy yordam va grantlar

O'zbekiston hukumati inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun moliyaviy yordam ko'rsatish, ta'lim tizimining kerakli resurslar bilan ta'minlanishi bo'yicha grantlar ajratmoqda. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun texnologik yordam, o'quv materiallari, metodik qo'llanmalar va o'quv jihozlari xarid qilishda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mavjud. Bularning barchasi maxsus ehtiyojli o'quvchilarga ta'lim olishda yordam beradi.

6. Xalqaro hamkorlik

O'zbekiston inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro tashkilotlar, xususan, UNESCO, BMT va boshqa xalqaro donorlar bilan hamkorlikda ishlamoqda. Ushbu hamkorlik doirasida O'zbekiston ta'lim tizimiga zarur bo'lgan xalqaro tajribalar va resurslar olib kelingan. Xalqaro tashkilotlarning grantlari va ekspert yordami O'zbekistonning inklyuziv ta'lim sohasidagi imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

7. Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun transport xizmatlari

O'zbekistonning ba'zi hududlarida nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun maxsus transport xizmatlari tashkil etilmoqda. Bu orqali o'quvchilarga o'z maktablariga va ta'lim muassasalariga qulay va xavfsiz tarzda yetib borish imkoniyatlari ta'minlanadi. Bu xizmat, ayniqsa, qishloq hududlaridagi o'quvchilarga yordam beradi.

Davlatimiz tomonidan inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun amalga oshirilayotgan amaliy yordamlar maxsus ehtiyojli o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tashabbuslar orqali o'quvchilarga mos infratuzilma, malakali o'qituvchilar va zaruriy resurslar taqdim etilmoqda. Davlatimizning bu boradagi sa'y-harakatlari o'quvchilarning jamiyatga to'liq integratsiyasini va ijtimoiy muvaffaqiyatlarini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar keng qamrovli va tizimli bo'lib, ular nogironligi bo'lgan o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu jarayonlar davomida, maxsus ta'lim dasturlari, o'qituvchilarni tayyorlash, infratuzilma yaratish va ijtimoiy qabulni oshirish kabi muhim yo'nalishlar yurtimizda inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muhim asos bo'ladi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim – bu barcha o'quvchilarga, shu jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lganlarga teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qilgan ta'lim yondashuvi bo'lib, uning asosiy vazifasi ijtimoiy tenglikni ta'minlashdir. Global tajriba inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun davlat va jamiyatning hamkorligi, maxsus yondashuvlar va resurslarni talab qiladi. Barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish orqali inklyuziv ta'lim jamiyatda barqarorlik, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirishga, shuningdek, maxsus ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning o'zini jamiyatda to'laqonli his qilishiga yordam beradi. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ijobiy qadamlar tashlanib, ta'lim tizimida zarur infratuzilma yaratilmoqda, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslar bilan ta'minlash amaliyoti davom etmoqda. Inklyuziv ta'limning afzalliklari, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalar, tenglik va shaxsiy rivojlanishga bo'lgan ta'siri jamiyatdagi barqarorlikni oshiradi va jamiyatning barcha a'zolari uchun yaxshilangan imkoniyatlar yaratadi. Inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat, ta'lim muassasalari va jamiyatning umumiy sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash- yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 48 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 104 b.
3. " O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2010). "Ta'lim to'g'risidagi qonun." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
4. Mustafayeva, S. (2019). "Inkluziv ta'lim: O'zbekiston tajribasi va rivojlanish istiqbollari." Ta'lim va jamiyat jurnali, 12(2), 34-40.
5. Sharipov, A. (2021). "O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish: Haqiqiy imkoniyatlar va muammolar." Ta'linda innovatsiyalar, 6(3), 58-65.
6. Jabborova, G. (2020). "Inklyuziv ta'limda davlat tomonidan ko'rsatiladigan yordamlar: O'zbekistonning holati." Ta'lim va rivojlanish, 8(1), 12-18.
7. Sodiqov, A., & Rahmatov, M. (2018). "Maxsus ehtiyojli bolalar uchun inklyuziv ta'limning pedagogik asoslari." Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
8. Sayfutdinova, M. (2017). "O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va global tajriba." Xalqaro ta'lim jurnali, 9(2), 45-50.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2013). "O'zbekistonda maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'limni tashkil etish to'g'risidagi qaror." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.
10. Tursunov, D. (2020). "Jamiyatda inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash: O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy dasturlar." Jamiyat va ta'lim, 14(4), 75-80.
11. Xo'jaeva, D. (2021). "Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro hamkorlik: O'zbekistondagi amaliy tajribalar." Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, 7(1), 102-109.

11. Saidahmedov N.S., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. –T.: XTV RTM, 1999. -55 b.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2023). SAMPLES OF THE WISDOM OF IMAM ABU HAMID GHAZALI QUOTED IN THE GREAT WORKS. World Bulletin of Social Sciences, 25, 18-21.
13. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 241-244.
14. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630), 12, 424-429.
15. Xolova, M. S., & Ochilov, Y. S. (2021). Pedagogical Conditions For The Development Of Healthy Thinking In Students. Academic research in educational sciences, 2(6), 54-57.
16. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali.
17. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali.